

Kozak-Zychman, Wanda / Gurba, Jan

Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski (1918-1998) w dziesięciolecie śmierci

Archeologia Polski Środkowowschodniej 10, 353-356

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski (1918-1998) w dziesięciolecie śmierci

21 stycznia 1998 r. zmarł w Warszawie Profesor Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski¹, fizjolog, antropolog, były kierownik Zakładu Antropologii UMCS, były kierownik Zakładu Antropologii i Pracowni Paleoantropologii AM w Lublinie.

Urodzony w Warszawie 19 września 1918 r., po złożeniu matury w Państwowym Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego, podjął studia biologiczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu im. Józefa Piłsudskiego. Członek ZHP od 1932 r. W 1937 r. delegowany był przez Główną Kwaterę ZHP do szkoleń polskich harcerzy we Francji i Belgii (S. J. Dąbrowski, S. A. Tryczyński 2001, s. 148-149). Po udziale w kampanii 1939 r., do 1943 r. kontynuował naukę w Prywatnej Szkole Zawodowej dla personelu sanitarnego dra Jana Zaorskiego, będącej zakonspirowanym Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. Jednocześnie pracował w Państwowym Muzeum Zoologicznym. Od początku okupacji zaangażowany był w działalność Szarych Szeregów oraz ZWZ-AK na Żoliborzu. W czasie Powstania Warszawskiego był żołnierzem pułku AK „Baszta”. W drugiej połowie sierpnia 1944 r. wykonując zadanie poza Warszawą, odcięty przez Niemców od walczącej Stolicy, przepłynął Wisłę i dostał się do Lublina. Czynną służbę wojskową odbywał w Lublinie na Fakultecie Medycyny Wojskowej WP, po ukończeniu której został 25 II 1946 r. zwolniony do rezerwy w stopniu kapitana służby zdrowia i skierowany do dyspozycji Naczelnika ZHP.

W końcu 1944 r. został przyjęty na Wydział Lekarski UMCS. Pracę naukową rozpoczął jako wojskowy student 15 III 1945 r. w Zakładzie Antropologii

Wydziału Przyrodniczego UMCS, kierowanym przez prof. Jana Mydlarskiego, gdzie przeszedł wszystkie stopnie pomocniczego pracownika naukowego: młodszego asystenta, starszego asystenta (od 1946 r.) i adiunkta (od 1949 r.). Egzamin magisterski z biologii ogólnej złożył w 1946 r., studia lekarskie ukończył w 1948 r. W 1949 r. obronił pisaną na Wydziale Lekarskim UMCS pracę doktorską *Badania nad morfologią zuchwy ludzkiej* (T. Dzierżykraj-Rogalski 1950). Po przeniesieniu się prof. J. Mydlarskiego do Wrocławia i obsadzeniu kierownictwa Zakładu Antropologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym przez dr. Tadeusza Henzla (A. Gąsiorowski, J. Gurba 1994; D. Gałaszewska-Chilczuk 2008, s. 270) został, jako zastępca profesora, kierownikiem Zakładu Antropologii na Wydziale Lekarskim UMCS, od 1 I 1950 r. na nowoutworzonej Akademii Medycznej w Lublinie. Zajęcia dydaktyczne na Wydziale Lekarskim prowadził tylko w r. ak. 1949-1950. W 1951 r. ze względu na skasowanie antropologii jako przedmiotu studiów medycznych, Zakład przekształcono w Pracownię Paleoantropologii, zlikwidowaną w 1952 r. (J. Czekanowski, K. Wiązowski 1959, s. 17). Nie widząc perspektyw dla zorganizowanego przez siebie Zakładu, zaangażował się, współpracując z prof. Tadeuszem Kielanowskim², w tworzenie Wydziału Lekarskiego AM w Białymstoku. W 1950 r. został tam pierwszym dziekanem Wydziału oraz kierownikiem Katedry i Zakładu Anatomii Prawidłowej (T. Dzierżykraj-Rogalski 1959).

Ze względu na podjętą współpracę z prof. Kazimierzem Michałowskim, kierownikiem Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej PAN, przeniósł się do Warszawy, gdzie powierzono mu kierownictwo Kate-

¹ Od 1947 do połowy lat sześćdziesiątych sygnował swoje prace T. Dzierżykraj-Rogalski.

² W 1944 r. był jednym z organizatorów Wydziału Lekarskiego UMCS, późniejszy dziekan i rektor (1948-1950) UMCS,

dry i Zakładu Antropologii AWF (1963-1971). Na tej uczelni dwukrotnie pełnił funkcję prorektora. Przez szereg lat (1963-1985) pracował także w Zakładzie Archeologii Śródziemnomorskiej PAN, będąc zastępcą prof. K. Michałowskiego do spraw naukowych oraz kierownikiem Pracowni Ekologii Człowieka, przekształconej później na Pracownię Ekologii Człowieka i Patologii. Przez rok był kierownikiem Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej. W 1985 r. przeszedł do Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN, w którym pracował do emerytury.

Habilitował się u prof. prof. J. Mydlarskiego i Kazimierza Stołyhwy na Wydziale Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Wrocławskiego w 1951 r. na podstawie pracy *Człowiek postneandertalski* (T. Krupiński 1990, s. 208). Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1958 r., a profesora zwyczajnego w 1969 r.

Kontakty z prof. Janem Czekanowskim, przebywającym na KUL w latach 1945-1949, zaowocowały zainteresowaniem archeologią (por. Poczet ... 1974) i podjęciem współpracy z prof. Stefanem Noskiem, kierownikiem Katedry Prehistorii UMCS. Uczestniczył w jego i dra Jana Kowalczyka badaniach wykopaliskowych cmentarzysk neolitycznych na Lubelszczyźnie (por. J. Gurba 2007, s. 115). Swe prace ogłaszał przede wszystkim w *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, secio C, D i F (T. Dzierżykraj-Rogalski 1953; S. Fedorko 1959, poz. 461-464, 473, 618). Już po przeniesieniu się do Białegostoku opublikował *Cmentarzyska neolityczne w Lesie Stockim i Stoku* w monumentalnej serii *Crania et Alia Ossa Polonica* (T. Dzierżykraj-Rogalski 1958; por. J. Gurba 1960), stanowiące podstawę dla wyliczenia długości trwania życia (T. Dzierżykraj-Rogalski 1955a) oraz wzrostu człowieka neolitycznego na ziemiach Polski (T. Dzierżykraj-Rogalski 1955b), zwracając uwagę na przejawy stosowanej wówczas magii pogrzebowej (T. Dzierżykraj-Rogalski 1956). Jego dorobek stale jest obecny w pracach lubelskich badaczy neolitu (m.in. W. Kozak-Zychman 1996, s. 236; 2006, s. 401; W. Kozak-Zychman, J. Gurba 2001, s. 25-27, 30; W. Kozak-Zychman, M. Szeliga 2004, s. 132; J. Libera, A. Zakościelna 2006, s. 158, 164).

W Białymstoku, po kontrowersyjnych badaniach w Czarnej Wielkiej (por. K. Modrzewska 1951; K. Chilton 1981), podjął współpracę z Państwowym Muzeum Archeologicznym oraz miejscowym Muzeum Okręgowym, należąc do twórców Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej i Polsko-Szwedzkiej Ekspedycji Jaćwieckiej, uczestnicząc w wykopaliskach i opracowując – nierzadko z Elżbietą Promińską – materiały antropologiczne z cmentarzysk okresów rzymskiego, wędrowek ludów i wczesnośredniowiecznego, na pod-

stawie których prowadził szeroko zakrojone prace nad przeszłością demograficzną Jaćwingów.

Lubelskie kontakty z prof. J. Czekanowskim wzbudziły również zainteresowania rdzenną ludnością Afryki. Od 1959 r., początkowo z ramienia AM w Białymstoku, uczestniczył w wielkich polsko-arabskich ekspedycjach archeologicznych, współpracując m.in. z Francuskim Instytutem Archeologii Orientalnej w Kairze, następnie jako kierownik Pracowni Antropologicznej Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej PAN w Kairze przez wiele sezonów brał udział w pracach wykopaliskowych (m.in. T. Dzierżykraj-Rogalski 1977) oraz badaniach antropologicznych ludności współczesnej w Egipcie i Sudanie (P. Bergman 1976, s. 524; J. Tyszkiewicz 1976, s. 310). Na podstawie zestawień materiałów z cmentarzyska z Aleksandrii z wynikami badań nad ludnością współczesną, przedstawił oryginalne opracowanie ekologiczne na temat wpływu różnych czynników środowiskowych na dawne i współczesne populacje Afryki północno-wschodniej. Identyfikował szczątki biskupów z Farras z ich wizerunkami na malowidłach. Był współredaktorem czterotomowego – i redaktorem jednego z tomów – wydawnictwa *Publication of the Joint Arabic-Polish Anthropological Expedition* (Warszawa–Poznań–Cairo 1971), stanowiącego podstawowe źródło do poznania egipskich stosunków rasowych, etnicznych i demograficznych.

Wniósł wiele do prawie wszystkich działów antropologii. Był twórcą sekcji Przystosowania Człowieka w Międzynarodowym Programie Biologicznym. W zakresie demografii historycznej zapoczątkował badania nad długością życia w neolicie i we wczesnym średniowieczu. Wraz z Krystyną Modrzewską i Ireną Szewko-Szwaykowską zajmował się problematyką genetyki populacyjnej. Dziedziny etnogenezy dotyczą wyniki jego badań materiałów ciałopalnych, wzbogacone przez własną metodykę (T. Dzierżykraj-Rogalski 1960; A. Malinowski 1971), badania kośćca (np. T. Dzierżykraj-Rogalski 1946) oraz analizy demograficzne i patologiczne wykonywane we współpracy z E. Promińską. Dzięki zapoczątkowanej jeszcze w Lublinie współpracy z prof. Mikołajem Olekiewiczem udoskonalił stosowane w antropologii metody statystyczne (T. Dzierżykraj-Rogalski, M. Olekiewicz 1958).

Ogłosił ok. 500 publikacji naukowych, szereg z nich wykonanych z małżonką Elżbietą Promińską (m.in. T. Dzierżykraj-Rogalski, E. Promińska 1975), przedstawiał liczne referaty na konferencjach międzynarodowych, wykładał na uczelniach polskich i zagranicznych (Lund, Praga, Chartum i inych).

Był członkiem honorowym Societe d'Anthropologie de Paris, członkiem rady Stałej Międzynarodowej

Unii Nauk Antropologicznych i Etnograficznych, Polskiej Akademii Medycznej, przewodniczącym i honorowym przewodniczącym komitetu Antropologii i Antropometrii PAN. Był założycielem i redaktorem *Człowiek w czasie i przestrzeni* (1958-1963), zastępcą (1965-1977) i redaktorem naczelnym (1978-1984) *Przeglądu Antropologicznego*, redaktorem *Roczników Akademii Medycznej w Białymstoku* oraz członkiem Rad Redakcyjnych *Materiałów i Prac Antropologicznych* i *Africana Bulletin*.

Pełnił szereg funkcji społecznych. W połowie lat czterdziestych, jeszcze jako wojskowy, był członkiem Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, Komendantem Lubelskiej Chorągwi ZHP od 1945 r. do likwidacji organizacji w 1949 r. (S. J. Dąbrowski, S. A. Tryczyński 2001, s. 26). W latach 1947-1949 jako major rezerwy był kuratorem Koła Akademickiego Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację – dzięki jego staraniom Zarząd Główny Związku przydzielił kilkadziesiąt stypendiów

i odznaczeń byłym partyzantom studiującym na KUL i UMCS (J. Malarczyk 1968, s. 236-237). Był też wieloletnim członkiem Zarządu Głównego oraz prezesem Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, założycielem i pierwszym prezesem Oddziału Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego w Białymstoku (B. K. 1953) oraz przewodniczącym Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Egipskiej.

Odznaczony m.in. krzyżem Orderu Virtuti Militari V klasy, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Partyzanckim, krzyżami kawalerskim i oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz izraelskim medalem „Sprawiedliwy wśród narodów świata” (K. Kowalski 1998; J. S. Stawiński, W. Skulska-Kruczkowska 1998; J. Strzałko, Z. Drozdowski 1998a; 1998b).

Żona, prof. dr Elżbieta Maria Promińska, lekarz, antropolog, kierownik Katedry Antropologii AWF im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie, zmarła kilkanaście dni po nim 6 lutego 1998 r. (T. Łaska-Mierzejewska 1998a; 1998b).

Literatura

- B. K. [Bogdan Kostrezwski]
1953 *Nowy Oddział PTP. Z Otchłani Wieków* 22: 2, s. 83-84.
- Bergman Paweł
1976 *Wkład polskiej antropologii do nauki światowej*. W: *Wkład Polaków do kultury świata*, red. M. A. Krapiec, P. Taras, J. Turowski. Lublin, s. 514-525.
- Chilmon Krystyna
1981 *Katalog zabytków z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Czarnej Wielkiej, gm. Grodzisk, woj. białostockie (z badań Akademii Medycznej w Białymstoku)*. *Rocznik Białostocki* 15, s. 211-244.
- Czekanowski Jan, Wiązowski Kazimierz
1959 *Ośrodek lubelski*. W: T. Bielicki i in., *Ośrodki powstałe po drugiej wojnie światowej. Sto lat antropologii polskiej 1856-1956*. Wrocław, s. 5-19. *Materiały i Prace Antropologiczne* 40.
- Dąbrowski Stanisław J., Tryczyński Stanisław A.
2001 *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911-2001*. Lublin, s. 149.
- Dzierżykraj (Dzierżykraj)-Rogalski Tadeusz
1946 *Fizjologia defekacji. Uwagi o konieczności powrotu do pierwotnej pozycji*. Warszawa.
- 1950 *Badania nad morfologią zuchwy ludzkiej*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska C* 4 (1949), s. 203-232.
- 1953 *Prace wykopaliskowe prowadzone w 1951 r. na cmentarzysku neolitycznym w Lesie Stockim i Stoku (pow. Puławy, woj. lubelskie)*. *Przegląd Antropologiczny* 19, s. 409-413.
- 1955a *Długość trwania życia człowieka neolitycznego na ziemiach polskich*. *Roczniki Akademii Medycznej w Białymstoku* 1, s. 76-90.
- 1955b *Wzrost człowieka na terenach dawnej Polski w okresach neolitu*. *Folia Morphologica* 6, s. 265-270.
- 1956 *Grób kultury pucharów lejkowatych ze śladami magii odkryty na Lubelszczyźnie*. *Wiadomości Archeologiczne* 23: 1, s. 100-103.
- 1958 *Crania et Aalia Ossa Polonica. Cmentarzyska neolityczne w Lesie Stockim i Stoku*. Wrocław. *Materiały i Prace Antropologiczne* 30.
- 1959 *Ośrodek białostocki*. W: T. Bielicki i in. *Ośrodki powstałe po drugiej wojnie światowej. Sto lat antropologii polskiej 1856-1956*. Wrocław, s. 67-78. *Materiały i Prace Antropologiczne* 40.
- 1960 *Szczątki kostne z grobów ciałopalnych jako przedmiot badań antropologicznych*. *Człowiek w czasie i przestrzeni* 3: 1, s. 49-51.
- 1977 *Badania antropologiczne na cmentarzysku neolitycznym w Kadero (Sudan) w latach 1972-1975*. W: *Badania populacji ludzkich na materiałach współczesnych i historycznych*, red. A. Malinowski. Poznań, s. 183-186.
- Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz, Olekiewicz Mikołaj
1958 *Barwa oczu i włosów a grupy krwi*. Wrocław. *Materiały i Prace Antropologiczne* 44.
- Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz, Promińska Elżbieta
1975 *Badania antropologiczne mnichów koptyjskich w klasztorze św. Marka w Gournet Mar ei' Nord (górnym Egipcie)*. *Przegląd Antropologiczny* 41: 2, s. 357-373.

- Fedorko Stefania
1959 *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Bibliografia 1946-1953*. Lublin.
- Gałaszewska-Chilczuk Dorota
2008 *Miejsce partii komunistycznej na „czerwonym” Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944-1989*. Pamięć i Sprawiedliwość 2, s. 261-281.
- Gąsiorowski Adam, Gurba Jan
1994 *Tadeusz Henzel 1905-1955*. Wiadomości Uniwersyteckie [UMCS] 4, nr 4, s. 12.
- Gurba Jan
1960 (rec.) *T. Dzierżykraj-Rogalski, Cmentarzyska neolityczne w Stoku i Lesie Stockim, Materiały i Prace Antropologiczne 1958, nr 30*. Rocznik Lubelski 3, s. 294-295.
1998 *Przedmowa*. W: Człowiek wczoraj, dziś, jutro, red. A. Gąsiorowski, J. Gurba, W. Kozak-Zychman. Lublin, s. 13.
2007 *Archeologia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UMCS w Lublinie (1945-1952)*. W: Pół wieku z dziejów archeologii polskiej (1939-1989), red. J. Lech. Warszawa, s. 109-129. Prace / Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN 6.
- Kowalski Krzysztof
1998 *Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski (1918-1998). Renesansowa głowa i duch*. Rzeczpospolita nr 25, z dnia 29 stycznia, s. XI.
- Kozak-Zychman Wanda
1996 *Stan badań antropologicznych nad materiałami neolitycznymi z Lubelszczyzny*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, s. 235-237.
2006 *Ludność kultury pucharów lejkowatych pochowana na cmentarzyskach w Karmanowicach, stan. 35, woj. lubelskie i w Pawłowie, stan. 3, woj. świętokrzyskie*. W: Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych, red. J. Libera, K. Tunia. Lublin-Kraków, s. 401-406.
- Kozak-Zychman Wanda, Gurba Jan
2001 *Świat wierzeń ludności neolitu na pograniczu Europy Zachodniej i Wschodniej*. W: Sanktuaria i kult, red. J. Kmiecinski. Łódź, s. 19-33. Eastern Review 5.
- Kozak-Zychman Wanda, Szeliga Marcin
2004 *Pochówki ludności kultury amfor kulistych na Lubelszczyźnie*. W: Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga Jubileuszowa na siedemdziesiąte pięć urodziny docenta doktora Jana Gurby, red. J. Libera, A. Zakościelna. Lublin, s. 127-138.
- Krupiński Tadeusz
1990 *Informacja o osobach pracujących w zawodzie antropologa w Polsce*. Przegląd Antropologiczny 54: 1-2, s. 201-229.
- Libera Jerzy, Zakościelna Anna
2006 *Inwentarze krzemienne z grobów grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*. W: Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych, red. J. Libera, K. Tunia. Lublin-Kraków, s. 135-169.
- Łaska-Mierzejewska Teresa
1998a *Elżbieta Promińska (1941-1998)*. Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 61, s. 61-63.
1998b *Profesor Elżbieta Promińska 1941-1998*. Przegląd Antropologiczny 61, s. 123-124.
- Malarczyk Jan
1968 *Powstanie i organizacja Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w świetle źródeł*. Lublin, s. 236-237.
- Malinowski Andrzej
1971 *Niektóre dotychczasowe osiągnięcia antropologii polskiej w dziedzinach badań kości ludzkich z grobów ciałopalnych*. W: Rozwój i dorobek antropologii w 25-lecie PRL, red. C. Łuczak. Poznań, s. 165-175.
- Modrzevska Krystyna
1951 *Cmentarzysko średniowieczne w Czarnej Wielkiej*. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności 52: 6, s. 526-529.
- Poczet
1974 *Poczet archeologów polskich: Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski*. Z Otchłani Wieków 40: 4, s. 301-303.
- Stawiński Jerzy S., Skulska-Kruczkowska Wilhelmina
1998 *Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski. Pożegnania*. Gazeta Wyborcza nr 25, z dnia 29 stycznia, s. 12.
- Strzałko Jan, Drozdowski Zbigniew
1998a *Profesor Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski 1918-1998*. Przegląd Antropologiczny 61, s. 121-122.
1998b *Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski (1918-1998)*. Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 61, s. 59-60.
- Tyszkiewicz Jan
1976 *Udział Polaków w rozwoju archeologii*. W: Wkład Polaków do kultury świata, red. M. A. Krapiiec, P. Taras, J. Turowski. Lublin, s. 295-314.

Dr hab. prof. UMCS Wanda Kozak-Zychman
Doc. dr Jan Gurba
Instytut Archeologii UMCS w Lublinie
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
asterion@plusnet.pl